

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

АНАЛІЗ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

ANALYSIS OF PRACTICAL EXPERIENCE OF THE WORK OF THE PRIMARY SCHOOL ON THE ADAPTATION OF FIRST-GRADERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS TO THE EDUCATIONAL INSTITUTION

Стаття присвячена проблемі адаптації першокласників з особливими освітніми потребами до закладу освіти. Визначено складні моменти у пристосуванні дитини з особливими освітніми потребами (далі ООП) до школи, проведено аналіз наукових психолого-педагогічних та медичних досліджень цієї проблеми. Доведено про необхідність проведення спеціальної роботи з адаптації дітей з ООП до закладу освіти.

У статті проведено аналіз роботи спеціальних закладів освіти з адаптації дітей з ООП до школи, нових вимог, нового колективу, процесу навчання. Показано, що діти з порушенням психофізичного розвитку потребують спеціальної підтримки, додаткової уваги з боку педагогів, особливих прийомів роботи. Продемонстровано, що рішення цієї проблеми можливо за умови наступності у діяльності педагогів дошкільної та шкільної освіти, що для забезпечення наступності дошкільної та початкової шкільної освіти, її безперервності повинна проводитися спеціальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Розглянуто напрями роботи для забезпечення наступності в роботі з проведення розвитку, корекції, навчання, виховання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, науково-теоретичний, освітній, дослідницько-практичний, організаційно-управлінський.

У статті визначено, що корисними методами роботи, що сприяють адаптації першокласників з ООП до закладу освіти є гра, казка, гейміфікація, логоритміка та інші сучасні технології. Показано особливості застосування цих методів при вирішенні завдань навчання, виховання, розвитку та корекції дітей з психофізичними порушеннями, підтримки їх психологічного стану, налагодження взаємозв'язку з педагогами та колективом однолітків. Акцентовується увага на ролі батьків для процесу адаптації першокласників з ООП до закладу освіти, необхідність їх співпраці з педагогами школи та створенні ними вдома спеціальних умов для можливості нормальної діяльності дитини у статусі учня.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, адаптація до закладу освіти, наступність дошкільної та початкової освіти, узгоджена діяльність корекційних педагогів ЗДО і НУШ, казкотерапія, гейміфікація, логоритміка.

The article is devoted to the problem of adaptation of first-graders with special educational needs to

an educational institution. Difficulties in adapting a child with special educational needs (hereinafter referred to as SEN) to school were identified, and an analysis of scientific psychological, pedagogical and medical research on this problem was conducted. The need for special work on the adaptation of children with special needs to an educational institution has been proven.

The article analyzes the work of special educational institutions on the adaptation of children with special needs to school, new requirements, a new team, and the learning process. It has been shown that children with impaired psychophysical development need special support, additional attention from teachers, and special working methods. It has been demonstrated that the solution to this problem is possible provided that there is continuity in the activities of preschool and school teachers. It has been demonstrated that to ensure the continuity of preschool and primary school education, its continuity, special work should be carried out with children with special educational needs.

The directions of work to ensure continuity in the work on the development, correction, training, and upbringing of children with special educational needs are considered, in particular, scientific-theoretical, educational, research-practical, organizational-management.

The article identifies that useful work methods that contribute to the adaptation of first-graders with special educational needs to an educational institution are games, fairy tales, gamification, logorhythmics, and other modern technologies. The features of the application of these methods in solving the problems of teaching, upbringing, development and correction of children with psychophysical disorders, supporting their psychological state, and establishing relationships with teachers and peers are shown. Attention is focused on the role of parents in the process of adapting first-graders with special needs to an educational institution, the need for their cooperation with school teachers and the creation of special conditions at home for the child to be able to function normally as a student.

Key words: children with special educational needs, adaptation to an educational institution, continuity of preschool and primary education, coordinated activities of correctional teachers of special educational institutions and primary schools, fairy tale therapy, gamification, logorhythmics.

УДК 376-056.26/3:376.29-044.332
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/83.2.10>

Іжко О.О.,
аспірант кафедри педагогіки,
дошкільної та спеціальної освіти вищої
освіти

Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Адаптація першокласників до закладу освіти є важливим завданням педагогів, які мають створити сприятливі умови для учнів при вирішенні цієї проблеми. Початок шкільного навчання є переломним моментом у житті дитини, яка змінює свій статус з дошкільника на учня. В процесі цього суттєво змінюється і життя дитини, зокрема: навколишнє середовище, режим дня, навантаження, вимоги, дитячий колектив та педагоги. Не всі діти готові до таких змін, через що можуть зазнавати проблеми у навчанні. Треба проводити спеціальні заходи для якомога скорішої адаптації першокласників до закладу освіти.

Діти з особливими освітніми потребами значно складніше пристосовуються до нових умов. Будь-які труднощі фізичного, інтелектуального, функціонального характеру ускладнюють процес адаптації дитини до нової ситуації. Для їх вирішення необхідні спеціальні умови, що будуть сприяти скорішому пристосуванню першокласника з особливими освітніми до процесу навчання, які полягатимуть у застосуванні спеціальних методів і прийомів навчання та виховання, проведення корекційних заходів, створенні сприятливого психологічного клімату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему адаптації першокласників до закладу освіти вивчають педагоги (Т. Бондаренко, Л. Богуславська, І. Карабаєва, Т. Піроженко, О. Проскура, О. Савченко, А. Яковенко та ін.), психологи (Г. Андрющенко, В. Котирло, І. Максименко, Т. Палько, О. Романчак, О. Таран, та ін.), медики (Е. Бурбела, Н. Коренєв, С. Няньковський, М. Яцула та ін.), адже на цей процес впливає фізичний стан і зрілість організму дитини, її психологічна готовність до навчання і отримання нових знань, правильно підібрані педагогічні методи і прийоми роботи з дітьми.

О. Савченко зазначала, що у молодшому шкільному віці у дітей можуть проявлятися риси дошкільного дитинства, які сполучаються з типовими рисами учня. Тому важливо впливати на своєчасний розвиток, який у цьому віці має великі можливості для розвитку основних психічних якостей, таких як довільна поведінка, рефлексія та формування внутрішнього плану [12].

Процеси адаптації і соціалізації дітей з особливими освітніми потребами розглядали В. Бондар, О. Колосова, І. Татьянчикова, М. Омельченко, В. Шевченко та ін. Ними проаналізовано труднощі, з якими стикаються ці діти у соціальному середовищі, фактори, що впливають на процес їх соціалізації та адаптації. Автори зазначають на необхідності усвідомлення дитиною своєї ролі у соціумі, встановлення зв'язку з соціальним оточенням.

В. Бондар зауважував, що у сім-вісім років діти з порушенням психофізичного розвитку вже

можуть усвідомлювати свій фізичний дефект, що несприятливо впливає на їх психологічний стан, самосприйняття, самооцінку та проявляється на взаємодії з оточуючими і спотворює соціальну їх адаптацію. Проблеми, що постають перед першокласником з особливими освітніми потребами у школі дитина не може самостійно подолати через невміння долати труднощі у новій ситуації.

М. Омельченко доводить, що педагогічний процес важливо спрямовувати на розвиток самоорганізації дитини. Батьки мають цілеспрямовано працювати вдома у цьому ж напрямку, а саме привчати дитину виконувати режим дня, що посприятиме її адаптації до укладу шкільного життя [10, с. 79].

В. Шевченко вказує на те, що важливим аспектом соціалізації дитини є її власна активність, адже набуття соціального досвіду не є процесом механічним, а залежить від потреб, інтересів, мотивів людини. Але значну роль в адаптації першокласника до закладу освіти відіграє попереднє виховання та ставлення батьків до цієї проблеми [16].

Українські вчені А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, І. Демченко, А. Колупаєва, І. Кузова та інші, переконують, що процес інтеграції дошкільнят з особливими потребами в освітнє середовище сприяє нормалізації їхнього життєвого циклу і гармонізації розвитку відповідно до індивідуальних можливостей кожної дитини [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливим є встановлення взаємодії закладу дошкільної освіти (далі ЗДО) та школи щодо сприяння адаптації дитини з особливими освітніми потребами до шкільного навчання.

Мета статті. Вивчення практичного досвіду роботи педагогів початкової школи з встановлення взаємодії з закладом дошкільної освіти для проведення роботи з адаптації першокласників з особливими освітніми потребами до закладу освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення наступності і перспективності, подолання недорозвитку, корекція порушень у дітей з особливими освітніми потребами – це процес, у якому задіяні і спеціальний ЗДО, і спеціальна школа. Цей процес допомагає сприяти корекції та цілісному розвитку особистості, соціалізації дитини з ООП в суспільстві.

Психологічно виваженому та успішному для дитини переходу від дошкільної до початкової освіти сприятимуть об'єднані зусилля педагогічних колективів закладів дошкільної і загальної середньої освіти та батьківської громадськості. Актуальною є ідея взаємодії, співробітництва, діалогу, партнерства у взаємовідносинах суб'єктів освітнього процесу.

Державний стандарт дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, яка має свої особливості вже у дошкільному дитинстві, на

своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини у дошкільні роки. Наступною освітньою ланкою системи освіти, яка продовжує впровадження принципів корекційно-розвиткової роботи, є початкова школа. Її метою відповідно до Державного стандарту початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь з урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвитку самостійності, творчості та допитливості. У Базовому компоненті дошкільної освіти та Державному стандарті початкової загальної освіти визнається пріоритетність компетентнісного підходу до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової ланок освіти [1; 5].

Наступність в освіті необхідна для створення єдиного освітнього процесу, що логічно продовжується від дитячого садка до Нової української школи (далі НУШ). Цей процес допомагає досягти цілісного розвитку особистості. Під час навчання у всіх дітей формуються базові компетентності – вміння, знання та навички, необхідні для подальшого навчання та життя загалом. Володіння українською та іншими мовами, математичні навички, знання в галузі природничих наук, техніки або культури – цього дитина навчається в молодшій школі завдяки тим компетентностям, що сформувалися у неї в дитячому садку. У дошкільному віці вихователі ЗДО починають розвивати у дітей допитливість, ініціативність, відповідальність, креативність, навички комунікації. Ці навички є особливо важливими для дітей з ООП, і початкова освіта спирається на них і поглиблює їх. Педагоги дошкільної освіти, які працюють в спеціальній групі, мають бути ознайомлені з програмою початкової школи та вводити у свої заняття навчальні елементи, що підготують дітей з ООП до 1 класу. Вчителі початкових класів також мають знати дошкільну навчальну програму, щоб використовувати її складники в адаптаційний період. Перехід дитини-дошкільника з ООП до школи є важливим етапом її життя, пов'язаним не лише зі зміною середовища її розвитку, а й із відповідними процесами самоусвідомлення. Забезпечення наступності та перспективності між дошкільною і шкільною ланками освіти за сучасних реалій є дуже важливим, особливо для дітей, які потребують додаткової освітньої підтримки [4; 8].

Варто продумати і комплексно здійснювати заходи, спрямовані на організацію спільних дій педагогів ЗДО та вчителів НУШ, узгоджувати педагогічні зусилля щодо дитини з особливими потребами. Забезпечення наступності та перспективності, подолання недорозвитку, корекція порушень – це процес, у якому задіяні і ЗДО, і школа.

Наступність між дошкільною і шкільною ланками освіти не повинна розумітися тільки як підготовка дітей до навчання. У дошкільному віці закладаються найважливіші риси майбутньої особистості. Необхідно прагнути до організації єдиного розвиваючого світу – дошкільної та початкової освіти. Дошкільна освіта повинна зберегти самоцінність дошкільного дитинства і формувати особистісні якості дошкільника, які є основою для навчання у школі. Проте дошкільний вік не є підготовчим етапом до навчання у школі, це є період пізнання світу маленькою дитиною, неважливо – здорова вона чи має проблеми розвитку. Школа ж, як наступник дошкільної освіти, повинна враховувати та розвивати потенціал дитини, розкритий ще у дошкільному віці. Такий комплексний підхід дає можливість визначити освіту як єдину систему на всіх етапах навчання та має на меті забезпечити психологічні умови, які б максимально сприяли всебічному розвитку дитини, збереженню її індивідуальності та реалізації корекційно-розвиткового навчання [11; 15].

Діяльність ЗДО і НУШ для забезпечення наступності з корекційно-розвиткової роботи передбачає такі напрями:

1) Науково-теоретичний – наукове обґрунтування, розроблення та реалізація концепції спеціальної та інклюзивної освіти, спрямованої на розвиток дитини.

2) Освітній – здійснення ступеневої освіти, забезпечення наступності програм і навчальних планів ЗДО і школи, узгодження їх та оптимізація.

3) Дослідницько-практичний – апробація авторських розробок, нових форм і методів роботи з дітьми з особливими потребами в ЗДО та школі.

4) Організаційно-управлінський – організація і планування навчально-корекційної роботи ЗДО і НУШ, координація діяльності всіх корекційних служб.

Наступність дошкільної та початкової освіти забезпечується шляхом системної єдності підходів до організації життєдіяльності дитини шостого та сьомого (восьмого) років життя незалежно від соціально-педагогічних умов здобуття освіти: закладу дошкільної освіти, першого класу початкової школи, групи Центру розвитку дитини, сімейного виховання тощо [2].

Робота педагогів із дітьми, які мають особливі освітні потреби, вимагає не тільки знань і досвіду, а ще й терпіння, любові до них.

Спеціальна освіта є опорою і підтримкою такої дитини, саме вона покликана допомогти дітям з ООП адаптуватися до навколишнього середовища, підготуватися до життя в суспільстві.

Тому узгоджена діяльність корекційних педагогів ЗДО і НУШ повинна забезпечувати наступність психолого-педагогічного супроводу таких дітей, що передбачає створення універсального освітнього

середовища, в якому кожна дитина відчувається безпечно і творчо, здійснення корекційно-навчальних занять, трудотерапії, ігротерапії, казкотерапії, індивідуальної та групової психотерапії тощо. Важливо допомогти дитині з ООП адаптуватися до колективу, підкреслюючи і заохочуючи будь-які її досягнення; давати доступні завдання; підтримувати і допомагати, якщо виникли труднощі; розвивати здатність витримувати і долати невдачі, не впадати у відчай; формувати позитивне ставлення до усього, що оточує, адже усі діти заслуговують навчатися у середовищі, де забезпечуються їхні базові та додаткові потреби.

У спеціальних школах значна увага в процесі адаптації дитини до школи приділяється саме казкам. В. О. Сухомлинський акцентував увагу педагогів на використанні казки як засобу розвитку творчого мовлення дитини. За його словами, казка є активною естетичною творчістю, що захоплює всі сфери духовного життя дитини, а саме, її розум, почуття, уяву, волю. Створення казок є одним із найцікавіших для дітей видів поетичної творчості та важливим засобом розумового розвитку. Якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення хаотичним. На думку В.О. Сухомлинського, казка задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси і справедливості [6]. Можна зазначити, що казка розкриває внутрішній світ особистості, щоб покращити його.

У спеціальних закладах освіти прийнято використовувати ляльковий театр для розіграшу сюжету казки. Це дозволяє педагогу наочно продемонструвати дітям головних героїв, їх вчинки, події. Казка нібито оживає і стає більш зрозумілою та більш цікавою для дітей з ООП. Використання лялькового театру, за допомогою казкових персонажів, створює можливості залучення дітей у бесіду, спонукає їх до мовленнєвої діяльності, навчає взаємодіяти у групі. Окрім цього, такі міні-вистави сприяють психологічному розвантаженню дітей, створенню у них позитивного настрою, та зацікавлює сюжетною грою.

Казка є засобом корекції психофізичних порушень дитини та сприяє її розвитку, зокрема, пізнавальних процесів, уваги, пам'яті, мовлення. У дітей розвивається фонематичний слух, відпрацьовується правильна артикуляція, діти вчаться аналізувати та диференціювати звуки мовлення, починають розуміти міміку й жести співрозмовника та самі передають образ героїв через міміку, жести, рухи [14].

Використовуючи казки, педагоги вирішують важливі питання, які є необхідним компонентом адаптації учнів. Діти починають діяти за певними

правилами, традиціями, коли пізнають народну мудрість. Вони через казки знайомляться з побутом, вчаться моральної поведінки. Також казки демонструють правила поведінки у суспільстві, навчають піклуванню про близьких та про себе. Відбувається і розвиток особистісних якостей, таких як відповідальність, уважність, порозуміння, доброта та ін. поступово небажана поведінка стає керованою, адже в ній також відбуваються позитивні зміни.

У закладах дошкільної освіти діти з ООП звикають до казок, полюбляють казкових героїв та казкові події, вихователі навчають їх правильно сприймати сюжет казки. Така пропедевтика позитивно відбивається на першокласниках, які вже звикли працювати з казками. Вчителі вводять елементи казок в різні розділи уроків, інколи весь урок проходить за казковим сюжетом, діти занурюються у казку і починають значно активніше виконувати навчальні завдання, тому що роблять це разом з героями казки, або для того, щоб допомогти їм.

У позакласній роботі казки допомагають зацікавити дітей з ООП та організувати їх до діяльності, в процесі якої вони навчаються взаємодіяти і співпрацювати. У такій діяльності учні відчувають більш комфортно, тому що це природньо продовжує їхнє життя і діяльність, якою вони займалися до вступу до школи.

Звичайно, крім казкотерапії педагоги початкової школи застосовують для адаптації першокласників з ООП до закладу освіти такі технології, як метод гейміфікації, щоб діти могли із цікавістю та легкістю засвоювати матеріал. Цей метод який дозволяє педагогам початкової школи продовжувати навчання з опорою на знання, отримані дітьми у ЗДО, але із новими, яскравими та цікавими навчальними елементами ігор, які захоплюють дітей та викликають у них бажання до подальшої праці.

Гейміфікація – це стратегія, яка використовує ігрову механіку та винагороди, щоб мотивувати користувачів виконувати завдання, зокрема освітнього спрямування. Оскільки стабільна зацікавленість і мотивація є рушійною силою для ефективного навчання, доцільно розглянути деякі аспекти і правила успішної реалізації зазначеної стратегії [13].

Справжньою новизною гейміфікації є опора на комп'ютерні ігри, що цифровізує мотивацію учнів. Сучасне покоління живе з раннього дитинства у цифровому світі, розуміє і виконує більшість рутинних процесів через використання різноманітних гаджетів. Цифровий контент додає сучасним учням відчуття комп'ютерної гри. Новим є те, що за допомогою цифрового додатку або пристрою учні отримують стійку мотивацію до діяльності, більш того, це може легко масштабуватися для залучення широкої аудиторії з низькими матеріальними витратами. При цьому ігри можуть

вирішувати як навчальні, так і корекційно-розвивальні завдання. Цікаво те, що у спеціальних ЗДО метод гейміфікації також застосовується при розвитку пізнавальних процесів, ознайомленню з навколишнім, формуванню елементарних математичних уявлень, навіть, при виконанні фізичних вправ. То для першокласників з ООП цей метод також є улюбленим і сприяє продовженню діяльності у звичному напрямі.

У початковій школі в роботі з першокласниками з ООП педагоги використовують метод логоритмики. Це комплекс вправ, які педагоги із дітьми виконують проговорюючи, або проспівуючи прості потішки, під музичний супровід. Логоритміка для дітей корисна тим, що спонукає їх до правильної, красивої та плавної вимови, а також тренує слух, моторику, пам'ять, увагу, орієнтацію у просторі, розвиває творчі здібності. У спеціальних ЗДО логоритміка також використовується. То корекційно-виховна робота з розвитку мови першокласників з ООП й правильного вимовляння проводиться з опорою на ті методи, до яких вони звикли ще з дошкільного віку.

Висновки. Таким чином, використання ігрових методик, казкотерапії, гейміфікації, логоритмики та інших сучасних технологій сприяє тому, що першокласники з ООП із зацікавленістю сприймають нові переміни в їхньому житті, краще пристосовуються до нових умов, режиму, колективу. Всі ці моменти є важливими в процесі адаптації першокласників до школи. Взаємодія педагогів ЗДО і початкової школи сприяє активізації процесу адаптації першокласників до шкільного навчання.

Подальші **перспективи в цьому напрямку.** Аналіз досвіду роботи педагогів початкової школи довів, що позитивні результати адаптації першокласників з ООП до закладу освіти краще досягаються при дотриманні наступності у роботі ЗДО і школи. Проте, на наш погляд, треба розробити спеціальну програму переходу дошкільника з ООП у початкову школу з опорою на сучасні інноваційні технології у навчальній та корекційно-виховній роботі та обов'язковим залученням до цього процесу батьків дитини. Якщо у перші роки навчання у школі будуть продовжувати та підіймати на інший рівень ту діяльність, яка була у ЗДО, то перехід буде безболісним і непомітним для дітей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник : А.М. Богуш Київ : Видавництво, 2012. 26 с.

2. Богуш А. М. Вектор наступності державних стандартів дошкільної та початкової освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. № 7. С. 21-23.

3. Гетманська М. Казка чи казкотерапія? Виховання чи лікування? *Психолог довкілля*. 2012. №9. С. 29-32.

4. Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9–249. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти. URL: <http://www.kharkivosvita.net.ua/document/6624>

5. Законі України «Про освіту» № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 вересня. URL: <https://sqe.gov.ua/law/zakon-ukraini-pro-osvitu/>

6. Замелюк М. В. О. Сухомлинський про роль казки у творчому розвитку дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми педагогічної освіти : європейський і національний вимір: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (3–5 червня 2016 р.)* Т. 1 (А–Н). Луцьк: ФОП Покора І. О., 2016. 274 с.

7. Карабін О. Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 1. С. 44-47. 6.

8. Концепція Нової української школи. *Розпорядження КМУ № 988-р від 14.12.16*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

9. Костенко Т. М. Учні початкових класів із порушенням зору: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: вид-во «Ранок», 2020. 128 с.

10. Омельченко М. С., Кузнецова Т. Г. Єгольнікова С. І. Психолого-педагогічні аспекти адаптації дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до умов інклюзивного навчання. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал. Випуск 38. Видавничий дім «Гельветика»*, 2021. С.77-79.

11. Погоріло О. Б. Використання сучасних педагогічних практик у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами закладу дошкільної освіти: методичний посібник. Гадяч, 2023. 74 с.

12. Савченко О. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. №11. С. 4-5.

13. Саган О. В. Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. № 100. 2022. С. 12-18.

14. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. *Актуальні питання гуманітарних наук. Розділ: Педагогіка*. Вип. 11. 2015. С. 203-215.

15. Татяничкова І. В., Соловійова Т. Г. Забезпечення соціалізації учнів з особливими потребами на стадії адаптації в спеціальному закладі освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 63. Том 2. 2023. С. 63-66.

16. Шевченко В. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2023, № 2 (126). С. 77-88.